

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע תולדות תשע"ט

חברון או ירושלים? חלק ב'

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

פרשת חיי שרה תשע"ט, הבאנו את דברי אנשי חברון, שטענו כי חברון חשובה מירושלים והעלו את ההוכחות הבאות:

- האבות בחרו לקבוע את דירתם בחברון ולא בירושלים. בחברון גרים יהודים 4000 שנה. בירושלים, רק 3000 שנה.
- יהושע בן נון לא יישב יהודים בירושלים אלא שרף את העיר.
- פתחו של גן העדן הוא בחברון, לעומת זה פתחו של גיהנום מצוי בירושלים.
- מערת המכפלה היא המקום הראשון שנקנה בארץ ישראל על ידי אבי האומה, והיא בבחינת המפתח לקניינה של כל ארץ ישראל, המקופלת, מכופלת תחתיה.
- דוד המלך בחר קודם כל בחברון ורק אחר כך עלה לירושלים.

הראי"ה (עיינו באגרות כרך א אגרת לט) הוכיח וביקר קשות את אנשי חברון. הוא לימד אותם כי על פי חכמי האמת, לאחר בנין המקדש בירושלים, גם מערת המכפלה עברה אל הר הבית, לכן קדושת ירושלים כוללת גם את מעלת חברון. הראי"ה גם הזהיר אותם שהעדפת מקום אחר על ירושלים כמוה כהקרבה בבמות, בזמן איסור במות. חטא שהוא בבחינת אביזריהו דעבודה זרה!!! ננסה להסביר, אם כך, מדוע קדמה חברון לירושלים?

לשיטות ראשונים רבות, אברהם אבינו עלה ארצה פעמיים. העליה הראשונה מתוארת בפסוקים האחרונים של פרשת נח. בני משפחת אברהם עזבו את אור כשדים, הגיעו לארץ כנען וגרו בה שנים רבות. שיאה של עליה זו, היה בחברון שם נכרתה עם אברהם ברית בין הבתרים. ברית זו נכרתה כאשר אברהם היה בן שבעים. בסופו של דבר בגלל שינויים פוליטיים ואחרים הם נאלצו לחזור חזרה לחרו, ששכנה סמוך לאור כשדים (גבול סוריה טורקיה של היום).

העליה השניה מתוארת בתחילת פרשת לך לך, אז היה אברהם בן שבעים וחמש. שיאה של עליה זו היה בנסיון העשירי - עקידת יצחק על המזבח בראש הר המוריה, בירושלים. הקשר של עם ישראל לארץ ישראל מבוסס על שני עמודים רוחניים, ברית אבות וזכות אבות (עיינו שבת נה ע"א ותוס' שם ד"ה ושמואל אמר בשם ר"ת). הברית מבטאת את הקשר הסגולי של כל יהודי, באשר הוא, לארץ ישראל. הזכות מבטאת את הקשר הנוצר מתוך בחירת חופשית ועשיית מצוות מתוך מודעות.

הסגולה קודמת לבחירה, היא הבסיס האיתן שאיננו תלוי במעשים ובבחירה חופשית. חברון מסמלת את הסגולה. הבחירה היא הקומה השניה שמעלה אותנו מעלה במדרגות הרוחניות. לכן, חברון - עיר הסגולה קדמה לירושלים - עיר הבחירה, בה נבנה בית הבחירה.

עכשיו מובן מדוע הפתח של גן עדן נמצא בחברון, מכיוון שהאדם הושם בגן עדן, לא בגלל שבחר בחירה חופשית בטוב ועמד בנסיונות. לעומת זה, ההגעה לגיהנום ח"ו, היא תמיד תוצאת הטעויות של בחירה חופשית. לכן, הפתח של גיהנום הוא דווקא בירושלים, בגלל מעלתה.

כשאברהם עלה ארצה פעמיים, הוא סלל את הדרך גם עבור בניו, שקשורים אליה רק בגלל הסגולה, וגם עבור בניו שעולים אליה בגלל הבחירה. הראשונים עולים לארץ ישראל והשניים עולים אל ארץ הקודש. המעולים הם אלה שעולים בגלל שתי הסיבות.

דווקא אחרי המאורע הנורא של רצח אחינו ואחיותינו, בבית הכנסת בפייטסבורג - פנסילבניה, נזכור שאנחנו כולנו בני אברהם יצחק ויעקב הן מהצד הסגולי והן מהצד הבחירי.

לעיין ר' אליהו כרמל ז"ל נלביע ח' באייר תשע"ו	לעיין הרב ישראל רוזן זצ"ל נלביע י"ג בחשוון תשע"ח	לעיין ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד	לעיין מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלביע י' בתמוז תשע"ד	לעיין הרב אשר וסרטייל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט
לעיין הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י' באייר תשע"א	לעיין הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע ט' בתשרי תשע"ו	לעיין דוד צבי טרשנסקי ז"ל בנם של יצחק ונעמי הי"ו נלביע כ"ח באייר	לעיין אסתר שמש ע"ה נלביע כ' באב תשע"ז	לעיין מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י"ז בסיוון תשע"ד

לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

Eretz Hemdah
2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, עיר
רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

יתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל.

שכר שעות יעוץ לגרעין תורני

"ארץ חמדה גזית" רמת גן / תיק מס' 71071

דיין יחיד: הרב שלמה אישון

המקרה בקצרה: התובע עבד בקידום קשרי חוץ של גרעין תורני - הנתבע. העובד תובע שכר עבור שעות עבודה שסוכם כי הוא יקבל עליהם תשלום, מאידך המעסיק טוען שהעובד לא עבד בהתאם למה שסוכם ולכן עליו להחזיר תשלומים שקיבל, סכום זה יש לקזז מחוב של הנתבע לתובע.

פסק הדין: על הנתבע לשלם 4,821 ₪ לתובע.

נימוקים:

א. נאמנות עובד לטעון שעבד כראוי
במחלוקת בין עובד (התובע) למעסיק (הנתבע) האם העובד ביצע את שעות העבודה שסוכמו, ידו של העובד על העליונה, משום שנפסק (בבא מציעא קיא ע"א, רמב"ם שכירות יא, ו, וש"ע חו"מ פט, ב) ששכיר נשבע ונוטל את שכרו. אלא שדעת ערוך השולחן (חו"מ פט, ה) היא שאין נאמנות לעובד כשיש מחלוקת על איכות העבודה. אולם במקרה בו המעסיק הסכים לסמוך על דברי העובד בנוגע לדיווחי השעות ללא שבועה, העובד נאמן גם על איכות העבודה. כיוון שעל הסכם זה חלים דברי הרשב"א (שו"ת המיוחסות, עז) שמי שסומך על נאמנות אחרים קיבל על עצמו להתחייב בכל מה שיאמרו. כך גם נפסק בביה"ד ירושלים (ח, עמ' קצח) לעניין דיווח שעות של עובד.

ב. תוקף הסכם לא חתום

במקרה זה, בהסכם שבין הצדדים נכתב שהעובד יהיה נאמן על דיווחי השעות שישלח, אולם הסכם זה לא נחתם. לטענת העובד עצם ההתנהלות לפי ההסכם וקבלת שכר בפברואר מעלה שהמעסיק הסכים לתוכן ההסכם. לעומת זאת, לטענת המעסיק הוא לא קרא את החוזה ולא ידע על קיום סעיף שקובע שהעובד נאמן לדווח על שעות עבודתו. בית הדין קבע כי אמנם בדרך כלל הדין הוא שאדם מתחייב בכל הכתוב בחוזה למרות שלא ידע את תוכנו (שו"ע מה, ג). אולם, כלל זה נכון רק בחוזה חתום ולא במקרה שלפנינו. לכן אין ראייה שהמעסיק הסכים לחוזה העבודה שכלל נאמנות של העובד על דיווחי השעות. ממילא, העובד גם אינו נאמן לטעון שעבד כראוי.

ג. תביעה להחזר שכר ששולם

המעסיק טוען שעל העובד להחזיר כספים שקיבל עבור העבודה בחודש פברואר, משום שלא הוכח שהוא עבד כראוי. המעסיק מתנה את התשלום בכך שהעובד יוכיח שהוא ניצל את השעות, וכי הוא פעל בשעות אלו רק עבור המעסיק. כאמור, בית הדין קבע שהעובד אינו נאמן באופן גורף על איכות העבודה שלו, ובכל זאת, דחה בית הדין טענה זו של המעסיק. כיון שהמעסיק כבר שילם הוא לא נאמן לומר טעיתי ושילמתי יותר מדי, זאת, משום שהוא אמור לבדוק היטב לפני שהוא משלם (שו"ע חו"מ קכו, יג).

ד. תשלום כפול משני גופים עבור עבודה אחת

המעסיק טען שהעובד דיווח על שעות עבודה בהן עבד גם עבור גוף אחר ולכן אינו זכאי לשכר על שעות אלה. בעניין זה הרמ"א (חו"מ שלג, ה) פסק שאסור לאדם לעשות מלאכתו יחד עם לימוד לתלמידים. הגר"א (שם, כט) הביא מקור מתוספתא שבה נאמר שפועל שנשכר לעבוד עבורו חבירו בחנות, אינו רשאי לעסוק באומנות אחרת באותו זמן משום שהוא לא מסתכל על הנעשה החנות. מהסבר זה משמע שהאיסור הוא רק במקרה שהעבודה האחרת פוגעת בעבודתו של הפועל אצל המעסיק, אבל אם אין ניגוד בין העבודות, אין מניעה שעובד יקבל שכר משני אנשים עבור אותה מלאכה. כך גם קבעו האחרונים (דובב מישרים ב, טו, ו) שקבל תשלום משני אנשים עבור אמירת קדיש. אמנם בשו"ת מנחת יצחק (ג, קמד) פסק שיש להודיע לכל אחד ממבקשי הקדיש, אבל אם לא הודיע אינו חייב להחזיר את שכרו. אשר על כן, העובד זכאי לשכר על שעות בהן עבד עבור המעסיק ועבור גורמים נוספים במקביל.

ה. בדיקות פרטניות עבור כל עבודה שנעשתה

בנוגע לטענות נוספות של הצדדים קבע בית הדין כי על העובד לתקן את הליקויים בעבודתו ורק אז יקבל את שכרו. זאת, כדברי הרמ"א (חו"מ שו, ח) שפסק יש לתקן את העבודה שיש בה פגמים. כמו כן אין לחייב את המעסיק לשלם לעובד על עבודות שהעובד לא התבקש לעשות. לגבי עבודה שהובטח על העובד שתהיה בחינם, ולמעשה נעשתה עבודה טובה יותר, יש לשלם תשלום מופחת (ע"פ שו"ע (חו"מ שמא, ד)).

למעבר לפסק הדין המלא

מתפללים לרפואתם השלימה של:		
אליעזר יוסף בן חנה ליבא	רועי משה אלחנן בן ג'ינה דב'רה	יוסף (יוסי) בן חנה
מאיר בן דינה ציפורה	יאיר מנחם בן יהודית חנה	דוד חיים בן רסה Rassa
ליליאן בת פורטונה	רבקה רינה בת גרונה נתנה	מאירה בת אסתר
נחמה צביה בת שושנה בריינא	איילת חן בת שולמית	רוחמה רחל בת שושנה
	יפה בת רחל יענטע	
	בתוך שאר חולי עם ישראל	

חֶמְדַּת הָאֲנָצִיקְלוֹפֵדִיָּה הַתְּלִמוּדִית

הפרשה באנציקלופדיה התלמודית

זיהוי על פי קול

על פי הערך: טביעות קול, שבכרך י"ח של האנציקלופדיה התלמודית

"וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב גִּשְׁה נָא וְאִמְשֹׁךְ בְּנֵי הָאֵתָה זֶה בְּנֵי עֵשָׂו אִם לֹא: וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו וַיִּמְשְׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדִים יְדֵי עֵשָׂו:" (בראשית כז כא-כב)

האם אפשר לזהות אדם על פי הכרת קולו בלבד?

מה עושים כשהזיהוי על פי המראה סותר את הזיהוי על פי הקול?

גדרה ומהותה: הכרת אדם על פי קולו מכונה בתלמוד "טביעות עינא דקלא", היינו טביעות עין של הקול (גיטין כג א וחולין צו א), ביטוי שנוצר משיגרת לשון 'טביעות עין' (מעדני יו"ט לרא"ש חולין שם), שעניינה הכרה על פי מראה. והרי"ף (חולין שם) ועוד ראשונים גורסים: טביעות קול.

כשם שסומכים על טביעות עין, כך סומכים על טביעות קול; ואם הוכר אדם על ידי קולו, סומכים על ההכרה – ואף על פי שהשומע אינו מכיר את הקול הזה מעצמו אלא שמדמה את הקול ששומע עתה לקול ששמע מכבר (שו"ת בית אפרים אבן העזר ח"א סי ח, ועוד) - שהרי סומא מותר באשתו, ובני אדם מותרים בנשותיהם בלילה על סמך טביעות קול (גיטין וחולין שם). החת"ם סופר (שו"ת חושן משפט סי ב) כתב שאין סומכים על טביעות קול אלא בצירוף עם הוכחה נוספת, כגון מישוש, כמו שמצינו אצל יצחק אבינו "גִּשְׁה נָא וְאִמְשֹׁךְ בְּנֵי".

שמעו אדם אומר "כל השומע קולי יכתוב ויתן גט לאשתי" אין כותבים גט לאשתו, שמא צרתה היא שהשמיעה הקול כדי לקלקלה, שתנשא על ידי גט זה ותאסר על בעלה (גיטין סו א ורש"י).

וכתבו המרחשת (ח"ב סי ו אות יג) ועוד אחרונים בדעת הרמב"ם (גרושין פ"ב הי"ג) שהדברים אמורים אפילו אם הכירו קולו, ואף לסוברים שסומכים על טביעות קול להתיר עגונות, שמכל מקום כיון שיש חשש שהצרה משנה קולה לקול בעלה בכוונה כדי לקלקלה, אין סומכים על טביעות הקול, וכמו שכתב הרמב"ן (בראשית כז יב) שיצחק לא הכיר את יעקב לפי ששינה קולו לדבר בלשון עשיו, כי יש היודעים לעשות כן. ועל פי דברי הרמב"ן הוסיף החת"ם סופר (שם), שלא אמרו שיכול להעיד על פי טביעות קול אלא כששמע לפי תומו את חברו שמכירו בקולו; אבל אם הכמינו עדים מאחורי הגדר כדי להעיד על פלוני, אין סומכים על הכרתם, שאפשר שהכניסו שם אדם אחר, והוא שינה קולו במכוון לקולו של פלוני.

אבל בדעת רש"י (גיטין סו א) פירש המרחשת (שם אות יב) שחולק על כל זה, ומפרש שאין הדברים אמורים אלא כשלא הכירו קולו של מי הוא, אלא שמעו קול של אדם, וחוששים שמא קול אשה הוא ועיבתה את הקול כדי שיהא נשמע כקולו של איש. אבל אם הכירו הקול שהוא קולו של פלוני, אין חוששים שמא אדם אחר שינה קולו בכוונה, שאין אדם יכול לשנות את קולו לקולו של חברו. ומה שיעקב היה יכול לשנות את קולו לקולו של עשיו, הרי זה לפי שהיו אחים והיו קולותיהם דומים.

הכרה על פי טביעות קול שעומדת בסתירה להכרה בטביעות עין - כגון אדם שבא לעיר והכירוהו על פי קולו שהוא פלוני, אבל על פי מראה אינו נראה שזה הוא - יש מהאחרונים שכתבו שיש בכך ריעותא בטביעות הקול; ואף כשיש סיבה לשינוי מראהו, כגון אם יצא בלי חתימת זקן וחזר בחתימת זקן, אין סומכים על טביעות הקול (עבודת הגרשוני סי ק; דברי חיים מצאנו ח"א אהע"ז סי לב). ויש שכתבו שכיון שיש לתלות שינוי מראהו באיזו סיבה, הרי זו טביעות קול גמורה, ודנים על פיה (שבות יעקב ח"א סי ק וכע"ז במרחשת ח"ב סי ו אות יג ויד).

<p>לע"נ מרים ריגלר ע"ה רעייתו של ד"ר מיכאל ריגלר הי"ו נלב"ע אייר תשע"ח</p>	<p>לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד</p>	<p>לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלב"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלב"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
---	---	--	---

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ז)

Vienna, Austria

וינה, אוסטריה

מרחשוון תשס"ח

גדר והיכר לבית קברות במקום שבו אין כבר קהילה יהודית

שאלה

- אנו מנהלים משא ומתן עם השלטונות האוסטריים על בתי הקברות במקום שלא נשארו כלל יהודים.
- מה צריך להיות הגובה המינימלי של הגדר שתקיף את בית הקברות? אי אפשר לדרוש מהם יותר מדי.
  - מה דין בית הקברות היהודי העתיק בחלק שלא קברו בו, אף שמלכתחילה קידשו את כל השטח? האם ניתן להוציא לחולין את השטח בלי הקברות, כדי שהשלטון המקומי ידאג לכבוד המתים שכבר קבורים?
  - במקום אחד בנו כבר גדר. יש שדרשו לשים שם אבנים כמו מצבות, כדי להודיע שזהו בית קברות. האם לא מספיק שיש שלט גדול? יש חשש שתביעות מוגזמות יפגעו בבקשות אחרות, ויהיה בכך גם חילול השם.

תשובה

- מצד הדין אין צורך דווקא במחיצה לבית הקברות, אלא בהיכר ברור לגבול בית הקברות המרוחק ד' אמות מן הקברים, או לחילופין במחיצה בגובה עשרה טפחים¹. על מנת לשמור על הקברים, ראוי להקים גדר שתשמור מפני כניסה של גורמים בלתי רצויים לשטח בית הקברות².
- אסור להוציא לחולין את שטח בית הקברות אף במקום שאין בו קברים, אלא אם קיים חשש איבה, ואי אפשר לפתור אותו בדרכים אחרות³. אם מדובר בחלקה שעוד לא התחילו לקבור בה כלל – אין בה קדושה, ומותר להוציאה לחולין⁴.
- יש צורך בסימון שיעיד שהמקום הנו בית קברות, אבל אין הגדרה מדויקת לסוג הסימון. על הרב במקום לפעול כפי ראות עיניו בשאלה זו⁵.

¹ לא מצאנו בפוסקים הגדרות ברורות בנושא זה. אמנם בגמרא (בבא בתרא נח ע"א) מצאנו: "ר' בנאה הוה קא מציין מערתא". מסביר הרשב"ם (שם ד"ה רבי בנאה): "עשה שם ציון סיד, כדי להכיר מקום הטומאה ולא יביאו טהרות דרך כאן, שלא יאהיל על הקבר". אם כן יש עניין לדאוג שלא יטמאו הקברים טהרות. אף שבזמננו אין טהרות, כהנים עדיין מזהירים שלא להיטמא למת, לכן צריך לעשות היכר. מבואר בשו"ע (יו"ד סי' שעא סעי' ה) שמחשש שמא יאהיל על מת, אסור לכהן להתקרב ד' אמות לקבר, אלא אם מפסיקה ביניהם מחיצה בגובה עשרה טפחים. סיבה נוספת לצורך להרחיק ד' אמות היא הלימוד שלעניין הרחקת ד' אמות מפני הטומאה קבעה הגמרא (סוטה מד ע"א): "מת תופס מקומו" – הפוסקים (גליון מהרש"א יו"ד סי' שסב ד"ה "אצל צדיק", ועיין עוד בהרחבה בשו"ת "במראה הבזק" ו תשובה עד) למדו מכך את שיעור ההרחקה גם לדברים אחרים, כגון קבורת רשע אצל צדיק.

² סברת מו"ר הגר"ז"נ גולדברג.

³ השו"ע (יו"ד סי' שסד סעי' א) פסק להלכה שקבר אינו אסור בהנאה כל עוד לא קברו בו, ועוד חילק שהאיסור קיים רק בקבר של בניין, ולא בקרקע עולם של קבר. אך הרמב"ם (אבל פרק יד הל' יג) פסק שבתי קברות אסורים בהנאה ולא חילק, אף שחילק שם (הל' יז) לגבי קבר של יחיד. והוכיח מכאן ה"ש"לטי גיבורים" (סנהדרין טו ע"א מדפי הרי"ף) שבבית קברות של רבים יש איסור נוסף, והם קדושים כמו קדושת בית כנסת של כרכים, שאי אפשר להפקיע אותה אפילו על-ידי ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר (מגילה כו ע"א, נפסק להלכה בשו"ע או"ח סי' קנג סעי' ז). דבריו של ה"ש"לטי גיבורים" הובאו להלכה בשו"ת "דעת כהן" (למרחן הראי"ה קוק סי' רא), שהוסיף וכתב שכל שייחדו שטח לבית קברות ציבורי והחלו לקבור בו מתים, מתקדש כל השטח שייחדו בקדושת בית הקברות, אף במקום שטרם קברו בו. גם בשו"ת "ציץ אליעזר" (טז סי' לו) הביא דבריו, ונראה שמסכים עמם. ועיין ב"אגרות משה" (יו"ד ב סי' קלא), שדן בקבורת גוי בבית קברות של ישראל ומצריך הרחקה, ואינו דן שם מדין קדושת בית הקברות, ונראה שאינו חושש לכך. גם בשו"ת "דעת כהן" (שם) כתב שהיות שדין קדושת בית כנסת הנו מדרבנן, ניתן במקום איבה לתת חלק מבית הקברות לשם קבורת גויים, ובלבד שירחיקו שיעור ראוי (ההרחקה היא דין דאורייתא לדבריו). לכן כתבנו בגוף התשובה שבמקום חשש איבה ניתן להקל בזה.

⁴ עיין ב"דעת כהן" (שם), שכל עוד לא התחילו לקבור לא נתקדש השטח, וכן מוכח, שהרי נפסק להלכה כדברי רבא (סנהדרין מז ע"ב) ש"הזמנה לאו מילתא היא" (שו"ע או"ח סי' קנג סעי' ח לגבי בית הכנסת) עד שיתחיל שימוש בפועל.

⁵ כפי שנתבאר לעיל, יש עניין בציון בית הקברות, ואמנם בגמרא שם דובר על סיד, אך נראה שהעיקר הוא שהציון יהיה ברור ובלוט דיו.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך   הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינובץ
הרב ישראל רוזן